

Bedankt voor het downloaden van dit artikel. De artikelen uit de (online)tijdschriften van Uitgeverij Boom zijn auteursrechtelijk beschermd. U kunt er natuurlijk uit citeren (voorzien van een bronvermelding) maar voor reproductie in welke vorm dan ook moet toestemming aan de uitgever worden gevraagd.

Boom

Behoudens de in of krachtens de Auteurswet van 1912 gestelde uitzonderingen mag niets uit deze uitgave worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch door fotokopieën, opnamen of enig andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Voor zover het maken van kopieën uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikelen 16h t/m 16m Auteurswet 1912 jo. Besluit van 27 november 2002, Stb 575, dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoeding te voldoen aan de Stichting Reprorecht te Hoofddorp (postbus 3060, 2130 KB, www.reprorecht.nl) of contact op te nemen met de uitgever voor het treffen van een rechtstreekse regeling in de zin van art. 16l, vijfde lid, Auteurswet 1912.

Voor het overnemen van gedeelte(n) uit deze uitgave in bloemlezingen, readers en andere compilatiewerken (artikel 16, Auteurswet 1912) kan men zich wenden tot de Stichting PRO (Stichting Publicatie- en Reproductierechten, postbus 3060, 2130 KB Hoofddorp, www.cedar.nl/pro).

No part of this book may be reproduced in any way whatsoever without the written permission of the publisher.

info@boomamsterdam.nl
www.boomuitgeversamsterdam.nl

gebeurt, kan dat genoeg zijn. Maar als dat eenmaal gebeurd is, kunnen veranderingen zeer snel optreden.

Het gaat Bion om de essentie van wat zich in een patiënt afspeelt op een onbewust vlak: de vraag 'Where did you go last night and what did you see?' komt in de twee boekjes terug. Hij vergelijkt dit onbewuste op verschillende plaatsen met de beschrijving van Milton van het ondergronds gaan van de Alpheus die dan op een onverwachte plaats weer boven komt. Maar zijn we als analyticus bereid om ondergronds te gaan om te detecteren wat het traject is van het Denken en het Idee van een analysant?

Het is zeer moeilijk om deze trajecten en patronen op het spoor te komen. Bion stelt dat de minimumvoorwaarde voor een analyse is dat hij stil mag zijn, want hij wil zijn geruis niet bij dat van de patiënt voegen; als hij stil mag zijn, kan hij misschien wat beter horen. Theorieën staan daarbij dikwijls in de weg, ook zij zijn als storend geluid bij het denken en zij kunnen het levende verkalken.

Het belangrijkste criterium bij elke duiding of theorie is of er ruimte is voor 'becoming', voor het ontwikkelen van het Denken in de patiënt. Wilde gedachten toelaten en ze in een kostuum van woorden plaatsen. 'Speculative germination', noemt hij dat. Op verschillende plaatsen benadrukt hij hoe noodzakelijk dit is. Het denken hangt samen met hebben van een 'mind'. Hij noemt deze mind ook het Ding, sortilège, persoonlijkheid of karakter. Het hebben van zo'n mind is niet evident. Hij vraagt zich af hoe deze eigenschap overgaat van generatie op generatie. Het is in elk geval geen mendeliaanse overdracht; Engeland was niet meer hetzelfde na de confrontatie met de gedachten van Shakespeare. Het hebben van een mind is volgens Bion nogal traumatisch. Een psychoanalytische ervaring die een 'becoming' van de mind toelaat is altijd pijnlijk. Daarom grijpen we gemakkelijk naar een sluitend 'I know, I know'. Bion citeert in dit verband Green en Blanchot: 'Le malheur de la question est la ré-

ponse.' Het is volgens Bion zo moeilijk om dat 'becoming' toe te laten. Een kiemende gedachte is een 'poor little thing, pull it up by the roots and have a look at it — it hasn't got a chance'. Het creëren van deze ruimte om gedachten toe te laten vereist een groot respect voor het lijden van de patiënt in plaats van een naïef geloof in een kuur. Hij benadrukt in dat verband het belang van stilte en spaarzaamheid met woorden. Hij raadt aan er steeds minder te gebruiken, zodat ze goed onderhouden gereedschap worden. Bion ziet een analyse ook als een gedeeld proces en hij stelt uitdrukkelijk aan de patiënt dat deze niet in analyse kan komen zonder dat hij Bion ook zelf analyseert. Door enige thema's van Bion aan elkaar te breien, hoop ik enkele van zijn kiemende gedachten overgebracht te hebben. Voor lezers die er zich door aangetrokken voelen zal het lezen van de seminars waarschijnlijk een ervaring zijn die openend werkt. Het is boeiend om te zien hoe de late Bion, die de naam heeft hermetisch te zijn, in de eenvoudigste woorden op zoek gaat naar de essentie van ons werk.

Interculturele samenwerking

Bespreking van

The Psychoanalytic Quarterly, 75, 1-363, 2006. Themanummer: Race, culture and ethnicity in the consulting room

JAAP UBBELS

Een speciale aflevering van de *Psychoanalytic Quarterly* is gewijd aan 'ras, cultuur en etniciteit in de spreekkamer'. Dit is een belangrijk, actueel onderwerp waarover door psychoanalytici weinig is gepubliceerd. De aflevering bevat een twaalfstal bijdragen met een inleiding van hoofdredacteur Henry Smith en een afsluitende discussie

van het zwarte redactielid Kimberlyn Leary. In de meeste artikelen worden denkbeelden toegepast die uit de psychoanalyse en/of uit de sociologie afkomstig zijn. Wanneer psychoanalytische concepten tekortschieten om psychosociale verschijnselen als racisme te verklaren, wordt de toevlucht genomen tot sociologische verklaringen. Het is dan steeds de vraag of er niet iets verloren gaat. De uitdaging ligt er dus in om beide referentiekaders tot hun recht te laten komen. Een kernbegrip daarbij is 'identiteit'. Sociologisch gezien vormt een culturele identiteit zich al onderhandelend tussen groepen die met elkaar in een machtsrelatie staan. De betekenis van macht komt in deze artikelenreeks heel indringend naar voren. De keerzijde is niet alleen machteloosheid maar in maatschappelijk en psychologisch opzicht ook vaak vernedering en onderwerping. Macht, privileges en het manipuleren daarmee, zijn zo vanzelfsprekend (of -zwijgend), dat dit een ongerefecteerd en ongeweten onderdeel van de werkelijkheid is. Een van de auteurs, Altman, beschrijft dit in een artikel met de kernachtige titel *Whiteness* als een speciale psychische toestand waarin blanke Amerikanen verkeren. De omschakeling van de beschrijving van macht naar die van een psychische toestand markeert hier het spannende snijvlak van een sociologische verklaring en een psychoanalytische. De hedendaagse psychoanalytische visie op identiteit onderkent dat het om voortdurende psychologische en maatschappelijke processen gaat waarbij beelden van zichzelf getoetst worden aan rollen, handelingen, gevoelens, verhalen, enzovoorts. Daarbij reikt, vooral in een multiculturele context, de dimensie 'ras' tot in de diepste lagen van het zelfgevoel. Het kan gekoesterd worden als iets dierbaars en het kan veracht worden. Wanneer mensen echter opgroeien in een context van vernedering, armoede en misbruik wordt een raciale identiteit gekleurd door een onderwerping aan de dominante cultuur met een sterke vervorming van het zelfbeeld en zelfgevoel. Dit wordt

fraai geïllustreerd door de beschrijving van de aangepaste psychoanalytische behandelingen van twee in New York City rondzwervende, homoseksuele, zwarte adolescenten door Young Bruehl. (Jawel, dezelfde van de biografie van Anna Freud.)

Dalal en Layton hebben de belangrijkste theoretische artikelen geschreven. Zij nemen beiden als uitgangspunt dat ras en raciale categorisatie sociale constructies zijn. Daarmee wordt bedoeld dat het om gemeenschappelijke, ten dele onbewuste, verhalen gaat die 'gedeconstrueerd' en in principe anders verteld zouden kunnen worden. Deze sociale constructies zijn secundair ingebed in percepties van overeenkomsten en verschillen, die van 'onze' identiteit en die van 'de ander'.

Dalal, een Britse psychoanalyticus die meermalen door de andere auteurs geciteerd wordt, maakt gebruik van de hechtingstheorie om te verklaren hoe hechting aan personen noodzakelijkerwijs ook een hechting is aan categorieën. Dit gebeurt door overerving, leerprocessen en door inbedding in de taal. Als zodanig kan dit gerekend worden tot het domein van het procedurele geheugen dat 'zonder weerstand onze psyche is binnengeslopen'. Van dit collectieve onbewuste hebben wij pas weet wanneer er vraagtekens bij geplaatst worden of, zoals Dalal doet, wanneer het begrip 'ras' als een ding ontmaskerd wordt. Racisme is eenvoudig alles — een gedachte, gevoel of handeling — dat het idee van ras gebruikt als een organiserend principe om gezamenlijkheid te vernietigen, verschil te creëren en een buffer van haat, walging en verachting in stand te houden. In plaats van racisme stelt Dalal de term *racialisatie* voor: een onophoudelijk, onbewust proces dat steeds opnieuw de kop opsteekt. Ook Layton, een blanke vrouwelijke analytica uit de feministische hoek, wijst erop dat alle categorisaties hun oorsprong vinden in machtsverhoudingen en de narcistische problemen die daaruit voortvloeien. Zij noemt dit het menselijke tekort dat een appel doet op het menselijk vermogen

tot splijting. Dit leidt tot idealiserende en verguizende waarderingen waarover maatschappelijke groepen onderhandelen. Het belangrijkste punt van haar artikel is dat psychoanalytici vaak de psychische betekenis van deze machts hiërarchieën over het hoofd zien.

De meeste van deze artikelen zijn zeer gecompliceerd. Soms lijkt het ook wat veel van het goede om over ras en identiteit te schrijven en dan ook nog over de behandelkamer. Toch ligt de grote impact van deze artikelenreeks juist in die verbinding met de intersubjectiviteit van de praktijk. De ontmoetingen in de behandelkamer zijn immers in wezen niet verschillend van de ontmoetingen tussen mensen in de maatschappij. Net als alle mensen in de maatschappij kunnen analyticus en analysant elkaar idealiseren en kwetsen door bewuste en onbewuste uitlatingen over overeenkomsten en verschillen in elkaars «ethnische identiteit». In zijn inleiding wijst Smith erop dat een notie van ras en rasverschil altijd en alom aanwezig is. Het is niet zozeer de vraag wanneer deze verschijnselen zich aan ons voordoen, maar of en hoe onze aandacht erop wordt gericht. De behandelsetting verschaft een unieke mogelijkheid om dit verder in de diepte te exploreren. Hier ligt dus een specifiek gebied waardoor de psychoanalyse in staat is om iets wezenlijks toe te voegen aan het huidige maatschappelijke debat. Los daarvan draagt deze aflevering van de *Quarterly* bij aan een grotere sensitiviteit voor en een dieper begrip van de identiteitsproblemen waarmee veel allochtonen, en met name allochtone jongeren van de tweede en derde generatie, hier ten lande worstelen.

PDM versus DSM

Bespreking van

PDM Task Force (2006). *Psychodynamic Diagnostic Manual*. Silver Spring MD: Alliance of Psychoanalytic Organizations. ISBN 978 0 9767758 1 2, 857 pp., \$ 35,—

RONNY VANDERMEEREN

Bestaande overzichten van psychische stoornissen zoals de DSM stellen dat iemands symptomen de meest betrouwbare manier zijn om deze stoornissen te ordenen. Speculeren over een innerlijke en/of onbewuste wereld wordt daarbij als niet-wetenschappelijk ter zijde geschoven. Het resulterend werkstuk is dan ook voor velen een wel uitvoerig en overzichtelijk maar tegelijk te oppervlakkig geheel.

De *Psychodynamic Diagnostic Manual* (PDM) is het resultaat van de gezamenlijke inspanning van bijna uitsluitend Amerikaanse verenigingen die geestelijke gezondheidszorg benaderen vanuit een dieptepsychologische visie op emotioneel, sociaal en gedragsmatig functioneren. Door zowel aan de oppervlakte als meer in de diepte te kijken wil de PDM een vollediger inzicht mogelijk maken in het functioneren en de ontwikkeling van brein en geest, waardoor er ruimte komt voor verdere evolutie in diagnose en behandeling. In die zin wil de PDM een dieptedimensie toevoegen aan de DSM. Daarvoor baseert de PDM zich op actuele neurowetenschappelijke en effectonderzoeken die het belang aantonen van het focussen op de volledige range en diepte van emotioneel en sociaal functioneren. Al eerder waren er pogingen om de spanningsboog tussen psychiatrie en psychoanalyse te verkleinen. Enkele jaren geleden beschreef Vermote (2000) hoe een psychoanalytische diagnostiek de verschillende DSM-persoonlijkheidsstoornissen op een spectrum tussen neurose en psychose kan plaatsen. In de PDM is ook het werk